

Astrit Salihu, *Aporije moderne: Kritika velikih priča*

Hrvatsko filozofsko društvo; Centar za humanističke studije „Gani Bobi“, Zagreb 2013.

Knjiga Astrita Salihua naslova *Aporije Moderne – Kritika velikih priča* predstavlja prerađenu doktorsku radnju koju je autor odbranio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2008. godine. Knjiga je podijeljena na četiri dijela. Prvi dio govori o subjektu i podijeljen je na tri poglavlja sa potpoglavljima: prvo poglavlje nosi naziv *Prepozicije*, drugo *Subjektocentrizam*, a treće poglavlje se zove *Kritika subjektocentrizma*. Drugi dio knjige govori o umu te ima četiri poglavlja sa potpoglavljima: prvo je poglavlje *Conditio Rationalis*, drugo je *Kritika racionalizma*, treće je poglavlje *Alternative racionalizma*, a četvrto je poglavlje *Postracionalizam*. Treći dio knjige govori o povijesti, a podijeljen je na četiri poglavlja sa potpoglavljima: prvo je poglavlje *Osmišljavanje povijesti*, drugo je *Jačanje naracije o povijesti*, treće je *Obesnaženje naracije o povijesti*, i četvrto je poglavlje *Postpovijest*. Na kraju, četvrti dio knjige koji je ujedno epilog govori o neuspjelom utemeljenju subjekta,

uma i povijesti u okviru filozofske paradigme moderne. Četvrti je dio podijeljen također na četiri poglavlja (bez potpoglavljia), a prvo je poglavlje *Promjena paradigme*, drugo je *Velike naracije i kriza legitimiranja*, treće je *Delegitimiranje i ontološka praznina*, a četvrto je poglavlje *Ekskurs u predteorijsko i neteorijsko*.

Na početku knjige nalazi se uvod u kojem autor u obliku dijaloga propituje stajalište glede smisla filozofije. Naposljetku autor dolazi do zaključka da teorija u filozofiji produbljuje jaz prema stvarnosti, odnosno zbilji. Razlog počiva u tome što je filozofija dugo vremena bila pod jarmom raznih ideologija, pa se filozofskoj hermeneutici pridaje više pažnje. Stoga su mislioci XIX i XX st., nanovo počeli promišljati tradicionalnu, klasičnu filozofiju nastojeći je oživjeti. Rezultat toga filozofskog poduhvata bio je podjela filozofije na modernu i postmodernu. Autor smatra da je postmodernistički diskurs u filozofiji započeo s francuskim misliocem

Jean-Francoisom Lyotardom, njegovim djelom *Postmoderno stanje: izvještaj o znanosti*, objavljenim 1979. godine. U toj knjizi Lyotard u pitanje dovodi velike naracije i metanaracije.

Astrit Salihu za polazište u knjizi te za kritiku velikih priča zastupa teze filozofskih velikana kao što su Descartes, Hegel, Marx, Nietzsche, de Saussure, Peirce, Freud, Wittgenstein, Adorno, Horkheimer, Heidegger i Lyotard. U prvom dijelu knjige koja govori o subjektu na vidjelo dolazi ključna misao a dotiče se povijesti filozofije. Riječ je o uspostavljanju i izgradnji subjekta uključujući čitavu filozofsku povijest koja se dotiče tog problema. Počevši od starih Grka, a napose poznatog natpisa u Apolonovom hramu *Gnothi seauton!* (Spoznaj sama sebe!) dolazi se do zaključka da je nemoguće konačno oblikovati shvaćanje subjekta. Kasnije nakon Sokrata, Aristotel je označio subjekta novim pojmom *hypokeimenon* ili na latinski prevedeno kao *subjectum*, koji označava osnovu svih stvari. Tek je u dvadesetom stoljeću Heidegger uvidio „izravnu vezu između *hypokeimenona* i kartezijanskog *cogito*, drugim riječima u Aristotelovom shvaćanju on pronalazi temelj na kojem je izgrađen moderni pojam subjekta. Prenesen i presađen u svijest, *hypokeimenon* postaje apsolutni fundament kojem teži moderna filozofija.“ (str. 21). Žarišna tema rasprave prvog poglavlja utemeljena je na subjektocentrizmu koje polazi od Descartesovog učenja *cogito ergo sum*. Autor zaključuje da Descartes postiže mnogo više od

spoznajnog obrata pa tako dopire do dubine, ali i važnosti ontologije. Ipak tvrdnja da je *cogito* neovisan o „svakom vanjskom atribuiranju ili određivanju vodi Descartesa do stajališta da je *cogito* samosvojna supstancija neovisna o drugoj materijalnoj supstanciji koja kao jedinu bitnu određenost ima protežnost.“ (str. 28). Zahvaljujući Descartesu bitak se ostvaruje mišljenjem, a to znači da subjekt nema uvjeta za sumnje nego postaje izvor svake filozofije. Stoljeće kasnije, nakon Descartesa, Kant subjektu daje stvaralačku slobodu pa stoga subjekt zadobiva oslonac za „transcendentalno jedinstvo samosvijesti koje postaje temelj svekolike i nužne spoznaje.“ (str. 31). Autor obraća posebnu pažnju na Kantovo promatranje subjekta i jedinstvo uma, odnosno ontološki podrazumijeva subjekt kao apstrakciju. Stoga apsolutna svijest u svojoj apstrakciji prevladava individualnu svijest. Slijedećim riječima je autor Salihu sažeo Kantovo promišljanje: „Zapravo, transcendentalni subjekt Kanta samo se predimenzionira od jednog okamenjenog definiranja i određivanja a ja–jesam, u nešto što svojom samodjelatnošću omogućuje pojavu čitave objektivne zbilje čineći je dostupnom našoj spoznaji.“ (str. 37).

Posebnu pažnju u prvom dijelu knjige autor posvećuje Fichteu, Hegelu i Kantu. Fichte u duhu sustava transcendentalnog idealizma pokušava ojačati važnost subjekta kao apsolutno slobodnog bića. Dakle i Fichte polazi Kantovim smjerom te gradi filozofiju na temeljima

transcendentalnog idealizma. Ipak postoji jedna ključna razlika između Kanta i Fichtea, a ona je da Fichte Ja obilježava kao „samoodređeni i samoproizvedeni subjekt kao nešto što uopće nije uvjetovano bilo čim drugim osim samim sobom zato što ‘onom Ja ništa ne pripada osim onog što u sebe postavlja.’“ (str. 40–41). Pružajući drugačiji pogled na tumačenje subjekta kao Ja Fichte smatra da se upravo taj Ja treba promatrati kao subjekt–objekt, a ne tek puki, obični Ja. Fichteovo stajalište u pogledu na Ja kasnije su preuzeli Hegel i Marx, međutim važno je istaknuti da zahvaljujući Fichteu subjekt postaje suveren te konačno zadobiva svoju veličinu i puninu. Sljedeći filozof koji se nalazi na pijedestalu velikana povijesti filozofije jeste Hegel na kojega se autor ove knjige mnogo poziva, te ga je veoma koncizno predstavio. U Hegelovoj filozofiji i sustavu apsolutnog duha subjekt zadobiva potpuni oblik. Stoga u svom „pothvatu Hegel će izvesti pojam duha, kao pojam koji subjekt određuje kao nešto objektivno i ujedno apsolutno.“ (str. 46). Novinom o pojmu duha Hegel uspijeva atribuirati subjektivni princip kao nešto apsolutno. Sva tri oblika duha (subjektivni, objektivni i apsolutni duh) prikazani su u *Fenomenologiji duha* te su sva tri oblika duha međusobno povezana. Autor za Hegela zaključuje da je on u čitavoj filozofskoj tradiciji o subjektu postigao da se na subjekta gleda kao sveobuhvatno, djelatno i povijesno biće. Također se u knjizi prikazuje i psihoanalitička

teorija i filozofija subjekta, a koje se izravno dotiče kartezijanskog *cogita*, te se Freud, Marx i Nietzsche smatraju njenim začetnicima. Ipak treba izdvojiti Freuda koji smatra da nesvjesno i stvar po sebi ima oslonac u Kantovom postulatu te da stvar po sebi ostaje izvan čovjekovog iskustva pa jednako tako i sa onim nesvjesnim.

U drugom dijelu knjige koji nosi naslov *Um* autor posvećuje pažnju Zapadnom racionalizmu. Stoga već na prvim stranicama prvog poglavlja *Conditio rationalis*, drugog dijela knjige, autor naslućuje definiciju Zapadnog racionalizma kao proces koji bi trebao „uključiti sve institucionalne oblike ‘asocirane s modernim životom’, od kapitalizma, industrijalizacije, administrativnog organiziranja ili koordiniranja, nadzora vezanog uz državu–narod, do kontrole sredstava prisile.“ (str. 121). Međutim autorova preokupacija u drugom dijelu knjige jeste zadati kritiku racionalizma, a što na koncu i uspijeva. Prema tome „kritiku racionalizma čine mišljenja razvijena u aktualnom kontekstu racionalnog oblikovanja i organiziranja Zapada. Kritika racionalizma ili prosvjetiteljstva počinje skeptičkim impulsima koji se javljaju još u romantizmu, ali su artikulirani i argumentirani tek s Nietzscheom, Weberom i Heideggerom.“ (str. 125). Kao alternativu racionalizmu autor navodi potisnutu racionalnost ili „pak emancipiranju neke druge moći racionalnosti, koja se kod Habermasa temelji na intersubjektivnoj komunikaciji dok kod Henricha i Franka

imamo radikalnu varijantu diferenciranja analitičkog i sintetičkog uma, kao jedine moguće interne instance za utemeljenje racionaliteta ili svjesnog života.“ (str. 126). Naposljetku je razdoblje postracionalizma ili postprosvjetiteljstva koji „izražavaju istu stvar: objavljenu nevjeru u odnosu na prosvjetiteljski projekt utemeljen na umu – kao projekt čiji je razvoj garancija za emancipaciju i opću ljudsku slobodu.“ (str. 177). Kao najbolji model približavanja duhu prosvjetiteljstva A. Salihu navodi Foucaulta i njegovo djelo „Što je prosvjetiteljstvo?“. Autor spominje Foucaulta kao mislioca koji uspijeva nadići suprotnosti teza i povezati kritičnost sa univerzalnim diskursom.

U trećem dijelu knjige koja nosi naslov *Povijest* autor se fokusira na klasični njemački idealizam sa uporištem u Hegelovom nazoru o povijesti, pri čemu je posebno bitan teleološki razvoj duha do razine samosvijesti, dok s druge strane autor spominje i *Manifest komunističke partije* u kojoj se povijest raščlanjuje kao ideja profetskog eshatološkog poslanstva. Marxova i Hegelova ideja o povijesti veoma su slične, pa tako i u pogledu uloge subjekta u povijesti. Svakako autor spominje i Nietzschea koji „misli da čovjek treba iskoristiti ‘usluge’ koje povijest može učiniti životu, ali to ne tako da se od ljudi napravi ‘gomila čistih mislilaca koji samo promatraju život, pojedinaca žudnih znanja koje jedino znanje može zadovoljiti, kojima je povećanje spoznaja sami cilj, nego uvijek jedino

u svrhu života i, dakle, također pod vlašću i najvišim vodstvom te svrhe.“ (str. 258). Nietzscheova kritika povijesti je usmjerena na preispitivanje čitavog modernog diskursa. Budući da je Nietzsche smatrao da čovjek može opstati ako utemelji svoje metafizičko opredjeljenje, s pravom se može i tvrditi da je Nietzsche prvi glasnik filozofskog nihilizma.

Posljednji četvrti dio knjige koji nosi naslov *Epilog: delegitimiranje* autor iznosi vlastitu misao kako subjekt, um i povijest postupno nastaju kroz cjelokupnu filozofsku misao. Srž autorove filozofske niti može se iščitati iz sljedeće rečenice: „Cjelokupnu modernu filozofiju prati ova potreba za prevladavanjem podjele koja je postavljena s Kantom. Zbog toga se u modernoj filozofiji stalno javljaju čas ‘redukcionistička’, čas ‘antiredukcionistička’ opredjeljenja, samo kako bi se ostalo na premisama mišljenja koja su utemeljena na Kantu.“ (str. 303). Knjiga Astrita Salihua *Aporije moderne: kritika velikih priča*, daje drugačiji pogled na razdoblje filozofije Novoga vijeka odnosno od Descartesa do danas. Promišljanjem metafizike i osmišljavanjem subjekta u odnosu na cjelinu i povijest, autor dolazi do zaključka da se filozofija ostvaruje hermeneutikom, drugim riječima, tumačenjem velikih filozofa koji su bili protagonisti svoga vremena (primjerice Descartes, Kant, Hegel, Marx, Nietzsche, Heidegger i dr.).

Petar Jakopec